

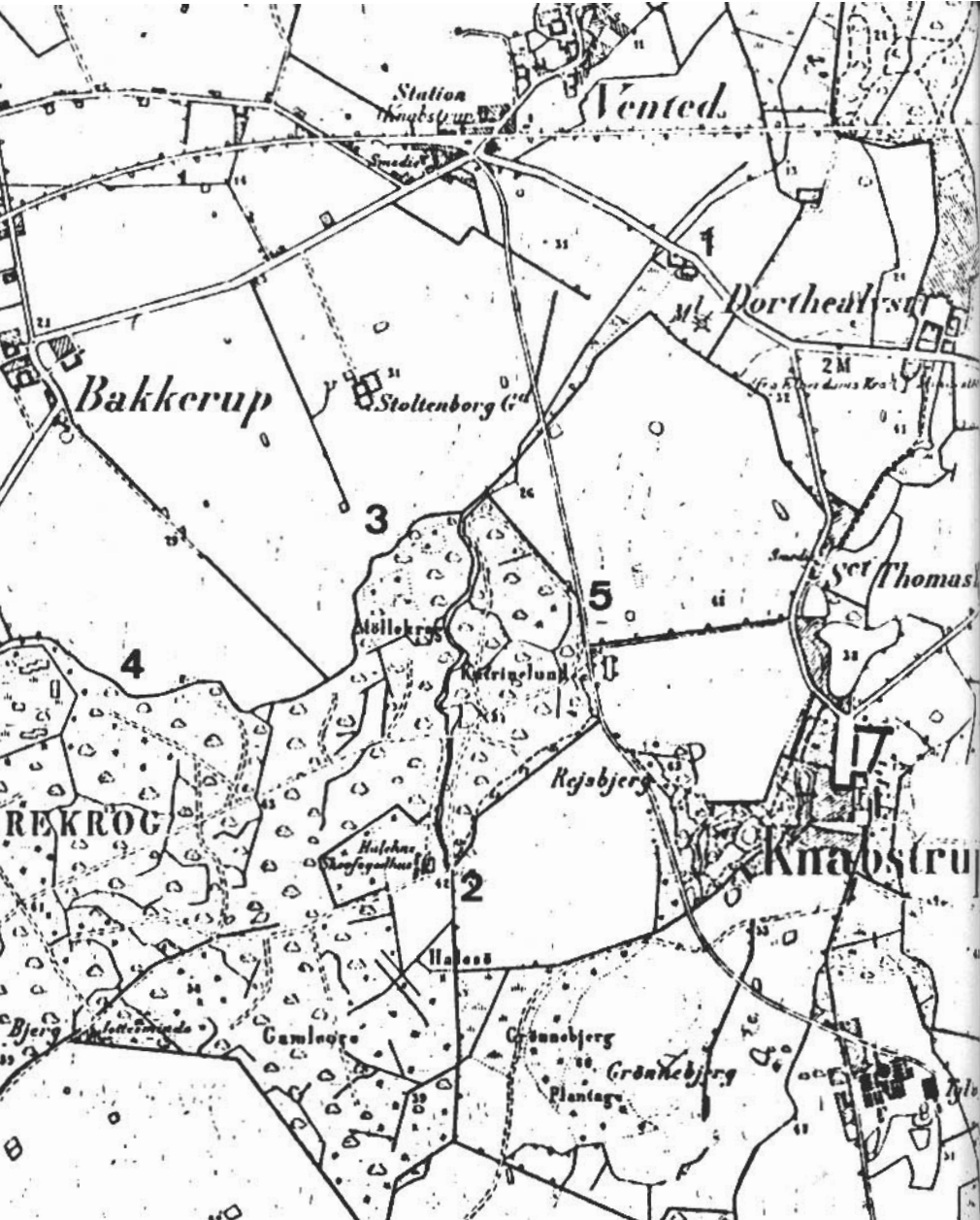
Knabstrup og Vented vandmøller

Af Ejnar Larsen

Møllekrog var det nordøstligste hjørne af Torbenfeld Skov. Den blev overtaget af vejvæsenet, da den nye Skovvej blev anlagt i 1962. Den næste skovpart hedder Orekrog, og begge er gamle skovstykker, hvis navne kan følges århundreder tilbage. Lige øst for dem ligger Katrinelund, som er meget yngre; den blev først sået 1814. Det var Villars Knudsen Lunn til Knabstrup, der lod sine fire ældste børn tilså stykket – hver med en pose agern – sammen med en gammel husmand, som med sin stok stak hullerne.

Imellem disse skovparter løber Møllerenden. Den danner skel, mellem Sdr. Jernløse og Frydendal sogne, mellem Merløse og Tuse herreder og på nogle steder også mellem Knabstrup og Torbenfeld godser. Møllerenden har sit vand fra terrænet omkring Bregnebjerg og Vedebjerg skovene og løber i Vognserup Enge sammen med andre åer og videre ud i Tuse Å.

Vandet har gennem tiderne været drivkraft for to vandmøller. Den øverste, Knabstrup Mølle, er nævnt, mens Gabriel Sparre 1577-1611 var ejer af Knabstrup. Da lå Knabstrup ude på det gamle voldsted ca. 700 m sydvest for den nuværende hovedbygning, ved østkanten af en opstemmet sø (nu tørlagt). Knabstrup Mølle lå ved søens udløb, omtrent der, hvor Halehuset lå. Både den opstemmede sø og skellene var gentand for adskillige trætter mellem Knabstrups og Torbenfelds ejere. Nogle er beskrevet i F. Lunns bog »Knabstrup i ældre og nyere tid«. Ud over fiskeriet i den meget lavvandede sø klagede fru Anne Rosenkrantz på Torbenfeld om et lukket gærde vest for Knabstrup Mølle, som skulle stå på hendes grund. Gærdet står der endnu.

På kortet fra 1894 ligger det gamle vandmøllehus i Vented lige sydvest for vejen (1). Knabstrup vandmølle lå ved Halehuset (2). De tre skovparter nævnt i teksten er Møllekrog (3), Ørekrog (4) og Katrinelund (5). G1. Gengivet med instituttets tilladelse A403/85. Copyright.

Endnu i 1645, da Sdr. Jernløse kirkebog begynder, findes Knabstrup Mølle. Men den må være forsvundet kort tid efter. Den optræder ikke i matriklerne, og i en større proces 1690 fremgår det, at Knabstrup Mølle er nedlagt og søen udtørret. En af grundene kan have været, at Johan Rantzau til Frydendal (Torbenfeld) ved en ny ledning havde givet det vand, som tidligere havde løbet fra Frydendals marker ned i Knabstrup Sø, et andet afløb.

I samme proces er også Vented Mølle nævnt. Også her drejer det sig om økonomi, for ejeren til Torbenfeld omkring 1640, Manderup Brahe, skulle have krævet andel i den landgilde, som mølleren gav til herskabet på Knabstrup. Dette havde han begrundet med, at møllen fik sit vand fra Knabstrup Sø, hvor Torbenfeld jo havde part. Men muligvis går møllen længere tilbage.

Med de mange skatter omkring svenskekrigene dukker de første beboere op. I 1664 boede Peder Møller på Vented Mølle. Han gav i landgilde 1 pund (lig med 4 tdr.) mel til Knabstrup, svarende til en gårds lod af Dramstrup bys jord, og dette sættes til $7\frac{1}{2}$ td.hartkorn. Desuden svarede han landgilde til Vognserup, ligeledes 1 pund mel, vurderet til $2\frac{1}{2}$ td.hartkorn. Endelig havde han fæstet noget kirkejord, hvor han gav 1 td. gæsteri havre, 1 skp.rug og 1 skp.byg, alt i alt vurderet til $3\frac{1}{2}$ td.hartkorn.

Ved Christian V's matrikel har møller Jochum Frederik Hansen kun kirkejorden i fæste. Selve møllen sættes til 3 skp. 1 fdk. 2 alb. Det er ikke højt, så den har næppe været meget brugt. Jochum Frederik Hansen nåede at være på møllen i adskillige år, matriklens notater er fra 1682, og han døde med møllen i fæste 1719.

Efter en forordning 1719 skulle der føres autoriserede fæsteprotokoller, og en af de første indførsler i Knabstrups fæsteprotokol angik Vented Mølle. Poul Jensen Møller, også kaldet Poul Riber, barnefødt i Jylland, fæstede 1719 møllen med 2 kværne, vand- og hestemølle. Ligeledes fik han kirkejorden i fæste. Denne græsmølle måtte ikke bruges fra 1. maj og til høsten var af engene. Og »når herskabet på godset holder dug og disk på gården, skal Poul Møller male af alle slags korn uden betaling eller afkortning

i landgilden«. Endelig »må Poul Jensen ingenlunde indlade sig i nogen handling med Knabstrups bønder eller tjenere i kroeri, eller nogen handling, som kan bidrage til bondens ruin og skade, som ville komme Poul Jensen til ansvar«. Poul Møller er fri mand, muligvis har han tjent som rytter under godsejeren, oberst Schack Brockdorff og da erhvervet fripas.

Disse betingelser er karakteristiske: En græsmølle eller en vintermølle er en lille mølle, som kun bruges om vinteren. Fra en bestemt dato om foråret tømmes mølledammen, så den kan bruges til græs og eventuelt korn. Datoen for tømningen kunne variere, men Danske Lov satte dagen til 1. maj, ligesom i fæstebrevet. De småpartikler, som det stillestående vand afgav om vinteren, var god næring. Det var heller ikke noget nyt, at herskabet ikke ville have, at der opstod svir på møllen, som jo var et naturligt samlingssted, og hvor der kunne ske meget, mens folk ventede på at få malet.

I Mørkøvs sogns kirkebog, der begynder i 1730, nævnes Poul Møllers hustru Anne Møllers utallige gange, når hun bærer børn til dåben – det kunne barnets mor ikke forrette efter datidens opfattelse. Og i egnens kirkebøger ses, at de har haft forbindelse med de øvrige møllere, både ved dåb og bryllup.

I 1745, da Johan Lorentz Castenskiold var ejer af Knabstrup, opsgavde Poul Møller møllen på grund af alderdom. Han og Anne boede derefter i Abildhavehuset. I Mørkøv kirkebog står der 1760: jordet Anne Møllers af Vented, 62 år gammel.

Møllen blev da bortfæstet til Maximillian Wilhelm August Smith. Han var kommet til godset med frihedspas, og så væsentligt var det at have en god mølle, at herskabet bevilgede, at hans kommende børn blev fri for stavnsbånd. Han fik tilladelse til at oprette en stampemølle. Hertil blev der udvist træ i skoven, som han selv skulle lade fælde og oparbejde uden udgift for herskabet.

Stampemøller blev brugt til meget forskelligt, metalarbejde, krudtfabrikation, men her har der nok været tænkt på valkning af klæde. Imidlertid blev det næppe til noget, for han var her kun tre år.

I 1748 underskrev Jacoba von Holten, salig Castenskiolds frue, fæstebrevet til næste møller, Johan David Brun. Han fik samme vilkår som forgængereren, og hvis han skulle male på hestemøllen for herskabet, leverede de selv heste til at dreje kværnen. Efter syn og skøn på stedet fik han bevilget træ fra skoven til vedligeholdelse af møllen, men også han skulle selv lade det fælde og forarbejde på egen bekostning.

Johan David Brun frasagde sig fæstet i 1767. Da var den omkring 150 år og nedslidt. Det førte til en retssag mellem Anna Jørgensdatter, enken efter den næste møller, Poul Jochumsen, og herskabet i 1770. Maleværket havde ved Poul Jochumsens død været så forfaldent, at næsten ingen kunne få malet korn. Fra Knabstrupgård havde de måttet tage til andre møller for at få rugen malet. Derefter havde herskabet fået møllehus og maleværk genopbygget. Ved den næste møller Peder Mogensens tiltrædelse blev der foretaget en synsforretning.

Møllen bestod da af:

1. Stue eller den søndre længe, der består af 9 fag... altsammen brøstfældig og bør ombygges. På nordre side en tilbygning eller såkaldt kornstue på 3 fag, hvori er 2 hugne lerskorstene. Dette er ganske brøstfældigt og bageovnen sammenfalden... Af undertømmeret kan noget bruges til udbygning, men stråtaget er ganske ubrugeligt.
2. Den østre eller gamle hestemølle bestående af 7 fag... er ganske ringe og ubrugelig og må nedbrydes.
3. Den nordre længe bestående af 9 fag, indrettet til lo, lade og stald, samt en tilbygning ud i haugen på 3 ½ fag er ligesom det øvrige i ubrugelig stand.
4. Den nye vandmølle bygning er af herskabet opført 1769 og 1770, bestående af 4 fag med bræddegavl i vestre ende, hvorudi der er en vandkværn med alt tilbehør i fuld brugelig stand samt loft over tre fag, og en trappe op til kværnen.
5. Hestemølle huset bestående af 7 fag forneden og 10 fag foroven ved sammenbygning. Forsynet med loft overalt. Begge bygninger er belagt med lægter og stråtag; i den sidste er et he-

stemølleværk med kværn og alt tilbehør. På bygningen er 4 halvdøre med beslag, en kvist med 2 lemme ud til gården, 3 andre luger på gavlen og i taget, alt med behørig beslag. Ligeledes i møllen en trappe af træ med repos, alt af nyt opført i 1769 og 1770.

Peder Mogensen fik dog ikke lov til at være længe på møllen. Allerede næste år måtte han afstå den til ridefogden, Lorentz Ahlstedt With. Peder Mogensen fik dog erstatning for tabet, bl.a. ved anden beskæftigelse på godset.

I Withs betingelser findes nogle oplysninger om dammen. Da der selv i maletiden kan være for lidt vand, skal han vedligeholde de gamle forfaldne postværker og render såvel for begge overdrevsdammene som for Halesøen. Desuden skal der for herskabets regning bygges en ny dæmning med postværk og rende ved den såkaldte Bakkerup Stelte. Det vil give noget mere vand, men det må ikke holdes så højt, at det kan beskadige grunde og gærder på stykket. Denne dæmning blev imidlertid ikke til noget, da godsejeren, von Hjelmcrone, gik fallit. Godset gik på tvangsauktion og blev købt af Christian Ditlev Lunn 1776.

Mølleriet på Knabstrup var således ikke af det store. I en indberetning til Rentekammeret 1761 hed det:

Vented Mølle er en græsmølle, 3 td. 2 skæpper hartkorn, som af mangel på vand er næsten ubrugelig. Kallehaug (Knabstrup) Mølle, 4 tdr.hartkorn, er for mange år siden nedbrudt og lagt øde.

Jens Nielsen kom til Knabstrup gods 1762. Han var da 33 år, havde afsluttet 8 års militærtjeneste og fået fripas. Han giftede sig med enken Birthe Nielsdatter i Bakkerup og fik kort efter fæste på et gadehus i Vented. Efter Birthes død giftede han sig anden gang med Maren Jensdatter, som tjente hos forpagteren af hollænderiet (mejeriet) på Knabstrup. Han får lagt en jordlod til huset, på 5 skæpper hartkorn, på Vented bys mark – det er en lod mellem Rævemose og Lyngen på ca. 5 td.land. Denne lod får han senere med til Vented Mølle, og lodden bliver ved møllestedet til 1928, hvor den kommer under Dortheaslyst.

I den nederste del af billedet, lige til venstre for vejen fra Dramstrup til Vented (øverst i billedet), ligger Vented vandmøllens bygninger med en stor og tre mindre længer. Lige over bygningerne løber Møllerenden. Til venstre for bygningerne er mølledammen. Vængtet på begge sider af Møllerenden, Møller-Vænge, er hegnet med et stendige. Udskiftningskort 1794. (Museet for Holbæk og Omegn).

Da Jens Nielsen i 1778 fæstede møllen, var det på samme vilkår som With. I indfæstning betalte han 60 rdr., 15 gange den årlige leje af hans hus i Vented. Jens Nielsen døde 1793. Af skiftebehandling fremgår det, at han nu kaldte sig Jens Nielsen Schou. De ældste børn havde udnyttet friheden for stavnsbåndet og var bosat i København. Enken fik kongelig tilladelse til at sidde i uskiftet bo, men næste år overtog en af sønnerne, Johan Lorentz Schou, fæstet på samme betingelser som faderen.

Ved oprettelsen af Dortheaslyst mistede møllen Nørre Jernløse kirkejord på 2 tdr. 6 skæpper hartkorn. Det blev frikøbt og lagt under Dortheaslyst. Ved udskiftningen fik møllen jord både fra Bakkerup og Vented byer, og det meste af denne jord ligger til stedet endnu.

Ved fæsteovertagelsen slap Johan Lorentz Schou lidt billigere end normalt til gengæld for at tage sig af moderen og de mindre-årige børn, nemlig ved et afslag i indfæstningen. Desuden skulle han kun yde 1 københavnsrejse og 1 kalundborgsrejse årligt i stedet for de sædvanlige 2 – medmindre moderen døde eller giftede sig igen.

